

METZ RUDOLF¹

MIÉRT KÖVETJÜK A VEZETŐINKET?

A politikai követés kutatásának lehetséges irányai²

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.2.77>

ABSZTRAKT

Noha a politikai követés látványos folyamata a modern politikának, a politikatudomány és a politikai vezetéskutatás nem szentel neki elegendő figyelmet. A politikatudósoknak különböző torzító körülményekkel és konceptuális problémákkal kell szembenéznük, ha azokra a kérdésekre keresik a válaszokat, hogy miért és hogyan kapcsolódnak a követők a vezetőikhez és mi a szerepe a követésnek a politikában. A tudásunk tehát erősen hiányos. Jelen *state-of-the-art* cikk arra vállalkozik, hogy megértse a politikai követők és követés szerepét elméleti és konceptuális síkon, valamint az empirikus kutatások fényében. A tanulmányban két célt fogalmazok meg. Egyrészt bemutatom, hogy miként írja le a politikatudomány és a politikai vezetéskutatás a vezetők és a követők kapcsolatát. Rámutatok e megközelítések korlátaira is. Másrészt, az általános vezetéskutatás kognitív és szociálpszichológiai háttérű követőközpontú modelljeit kívánom bevezetni a politikatudomány területére annak érdekében, hogy teljesebb képet alkothassunk a politikai vezetésről, és mélyebben megértsük a követők szerepét a politika világában. Ehhez szintetizálom a modellek által leírt követési folyamatokat és összegzem a releváns empirikus eredményeiket. A követőközpontú szemlélet a jövőben megalapozhat több kutatási irányt a politikatudományban.

Kulcsszavak: politikai vezetés, politikai követés, követők, personalizáció, követőközpontú vezetés modellek

1 TK Politikatudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem.

2 A tanulmány az NKFIH PD 134685: *Populista vezetők a követők szemében. A kortárs populista politika követőközpontú magyarázata és vizsgálata* című kutatási projekt keretében készült.

WHY DO WE FOLLOW OUR LEADERS?

Possible directions of studying political followership

ABSTRACT

Although political followership is a spectacular and vital process in modern politics, political science and political leadership studies do not pay enough attention. Political scholars have to face various distorting effects and conceptual problems when looking for the answers to why and how followers relate to their leaders and what is the role of followership in politics. So, our knowledge is incomplete and limited. This 'state-of-the-art' review undertakes to understand the role of political followers and followership on a theoretical and conceptual level supported by empirical results. I formulate two specific goals. On the one hand, I show how political science and political leadership studies describe the relationship between leaders and followers, pointing out their conceptual limitations. On the other hand, I intend to introduce follower-centric models of generic leadership studies with a cognitive and social psychological background to political science to gain more insight into political leadership and a deeper understanding of the role of followers in the political world. To do this, I synthesise leadership relationship processes described by these models and summarise their relevant empirical results. The follower-centric perspective can establish a promising research agenda for future studies in political science.

Keywords: political leadership, political followership, followers, personalisation, follower-centric leadership models

MIÉRT KÖVETJÜK A VEZETŐINKET?

A POLITIKAI KÖVETÉS KUTATÁSÁNAK LEHETSÉGES IRÁNYAI

„Nincsenek vezetők követők nélkül, de tovább lépve, nem érthető meg a vezetés a követés megértése nélkül.”

Fiorina és Shepsle (1989:36)

Az elmúlt években erősebbé vált az igény a követőközpontú szemléletre a politikai vezetéskutatás területén (Blondel 2014:711–712, Hartley 2018:209–210), követve az általánosvezetésirodalom tendenciáit (Shamir 2009; Uhl-Bien et al. 2014) Ennek keretében a kutatók olyan társadalmi konstrukcióként írják le a vezetést, amelyet a követők kognitív, attribúciós és identifikációs folyamatai eredményeznek. Ez a szubjektivista perspektíva nemcsak, hogy nem zárja ki a vezető–követők kapcsolat tudományos vizsgálatát, de standardizált és megbízható mérőeszközöket is kínál a társadalomtudósok számára a politikai vezetés mélyebb megértéséhez. Jelen *state-of-the-art* cikk arra vállalkozik, hogy értelmezze a politikai követők és követés szerepét elméleti és konceptuális síkon a különböző, egymáshoz nem kapcsolódó szakirodalmi diskurzusok és az általuk generált empirikus tapasztalat mentén.

Az erősödő érdeklődés nem meglepő. Korunk eseményei, mint Donald Trump megválasztása és választási veresége, a Brexit népszavazás és az azt követő brit parlamenti választások vagy a populista politikusok felemelkedése és fogadtatása, rámutattak, hogy az állampolgárok vezetőikhez fűződő kapcsolata hektikusabbá vált. A politikai elitbe vetett bizalom illékonyabbá vált, a polgárok cinikusabbá és kritikusabbá váltak a politikai vezetéssel szemben, ugyanakkor ezzel párhuzamosan megerősödött az erős vezetők „kultusza” is (Foa–Mounk 2016). Sőt a vezetőkre vonatkozó elvárások sokszor ellentmondásosak (Medvic 2013) vagy földtől elrugaszkodtak (Flinders 2012) mindamelllett, hogy a különböző társadalmi és politikai kötelek a vezetés eredményeinek értékelését is erősen torzítják (Achen–Bartels 2016; Flinders 2012). Bár a látványos tendenciák felhívják a figyelmet a politikai követés és a vezető–követők közötti kapcsolat jelentőségére, azt a politikatudomány és a politikai vezetéskutatás csak nehezen tudja értelmezni vagy egyenes ignorálja.

A diagnózis, amelyet James McGregor Burns (1978:3) fogalmazott meg először, továbbra is érvényes. A politikai vezetés folyamatának teljes megértését két torzítás teszi lehetetlenné. Az egyik torzítás abból fakad, hogy a kutatások egy része kizárólag a közvéleménnyel és a választókkal foglalkozik. Ennek alapja az az antielitista meggyőződés, miszerint a vezetők az állampolgárok ügynökeiként tevékenykednek. A vezetés szerepe tehát korlátozott. A főáramú politikatudomány szemszögéből, amelyet a mai napig meghatároz ez a normatív torzítás, a követés negatív és passzív konnotációt hordoz, más demokratikus ideált magukba sűrítő kifejezésekkel (szavazók, állampolgárok) szemben (Barber 2000). Pozitív fejleményként értékelhető az a felismerés, amely ahhoz vezetett, hogy a vezetők értékelése és a hozzájuk való viszonyulás megjelent mint lehetséges tényező a választói magatartásban (*leader effects, perszonalizáció*: Garzia 2014, Lobo 2014), a kormányfő vál-

ságkezelésének támogatottságában (*rally 'round the flag* hatás: Feinstein 2020, Hetherington–Nelson 2003) vagy a közpolitikai preferenciák formálásában (*leader cue*: Agadjanian 2020, Lenz 2012), bár a vezetők iránti tudományos érdeklődés és a szisztematikus kutatás továbbra is messze elmarad olyan egyéb politikai tényezőktől, mint a pártok, a gazdaság vagy az ideológia.

A másik torzító körülmény Burns szerint az elitista szemlélet, amely áthatja a politikai vezetéskutatást. Ahogy fogalmazott: „[h]a túl sokat tudunk a vezetőinkről, akkor túl keveset tudunk magáról a vezetésről” (Burns 1978:1). A kutatók túlhangsúlyozzák a formális hatalom birtokosait és képességeiket, valamint az intézményi erőforrásaikat (Bennister et al. 2017, Blondel 1987, Elgie 1995, 2018, Helms 2005), így a követők szerepe elkerülhetetlenül igen korlátozott a vezetés folyamatában. A hősi vezetés torzítása igencsak meglepő lehet annak fényében, hogy a politikai vezetéskutatást az az interakcionista paradigma (Elgie 2015) határozza meg, amely fontos tényezőként számol a követőkkel a vezetők személye és a politikai kontextus (intézmények, döntési helyzetek) mellett. Ez az egyoldalú szemlélet a magyar politikai vezetéskutatást is erősen jellemzi (Csizmadia 2006a, 2006b, Illés et al. 2018, Kiss 2016, Körösényi–Patkós 2017, Metz–Oross 2020).

A tudásunk tehát erősen hiányos arról, miért és hogyan kapcsolódnak a követők vezetőikhez és mi a szerepe a követésnek a politikában. Túl azon a közhelyen, hogy nincs vezetés vagy vezető követők nélkül, a követők kritikus szerepre tettek szert. A követés arra a vezetők és követők között létrejövő kapcsolatra utal, amely meghatározza a vezetés folyamatát és a résztvevők viselkedését. A kapcsolat alapja a vezető(k)be vetett hit és bizalom, amelyek a vezetők és az általuk gyakorolt vezetés vélt vagy valós jellegzetességeiből táplálkoznak. Ez a vonzódás vagy annak hiánya meghatározza a követők viselkedését: el- és befogadják a politikai üzeneteket, felismerik, felhatalmazzák és megválasztják a vezetőket, sőt bizonyos körülmények (ellentétes mobilizáció, ellenállás, eltérő elvárások megfogalmazása) mellett kontrollálhatják is őket. Ebben az értelemben a vezető–követő kapcsolat megnyilvánulásaként és eredményeként értelmezhető a választók mobilizálása (szavazás, tömegrendezvények), a preferenciáik megváltoztatása (retorikai vagy strukturális manipuláció), de az a tevékenység is, amelyről a követők úgy érzik, hogy kötelességük megtenni, hiszen vezetőik azt elvárnák tőlük. Tehát a követés nem egyszerűen engedelmesség, hiszen az emberek önszántukból akár proaktív módon mindenféle kényszer (de nem feltétlenül manipuláció) nélkül cselekedhetnek, pusztán azon oknál fogva, mert „hitük” szerint helyesnek és/vagy szükségesnek érzik.

Mindennek fényében az elkövetkezőkre két célt fogalmazok meg. Egyrészt bemutatom, hogy miként írja le a politikatudomány és a politikai vezetéskutatás a vezetők és a követők kapcsolatát amellelt, hogy rámutatok ezen megközelítések korlátaira is. Másrészt, az általános vezetéskutatás kognitív és szociálpszichológiai hátterű követőközpontú modelljeit kívánom bevezetni a politikatudomány területére annak érdekében, hogy teljesebb képet alkothassunk a politikai vezetésről, és mélyebben megértsük a követők szerepét a politika világában. Ehhez szintetizálom a modellek által leírt követési folyamatokat és összegezem a releváns empirikus eredményeiket.

A tanulmányban először bemutatom azon politikatudományi kutatásokat, amelyek a personalizáció és a vezetők választói magatartásra és preferenciákra mért hatásának vizsgálatával a vezető és követő közötti kapcsolatra tapintanak rá. Másodsor, rámutatok arra, hogy a politikai vezetéskutatás elsősorban a vezetés folyamatának moderátoraiként vagy erőforrásaiként tekint a követőkre. Harmadsor, az általános vezetéskutatás követőközpontú modelljeire építkezve értelmezem a kapcsolatot, bemutatva a szakirodalom releváns empirikus eredményeit. Végül, számításba veszem az ajánlott modellek tanulságait és a jövőbeli kutatási irányokat.

KÖVETŐK A POLITIKATUDOMÁNY SZEMSZÖGÉBŐL

A politikatudomány elkerüli a követők fogalmát és ignorálja a követés jelenségét, amennyire csak lehetséges. Ennek fő okát abban találhatjuk meg, hogy a vezetők és követők kettőssége semmiképpen sem illik az ideális demokratikus politikáról alkotott elképzeléseinkbe, ahol az önálló és racionális szavazói magatartás, politikai részvétel és felvilágosult állampolgárság a demokrácia sarokkövei (Barber 2000). Ebből a rendkívül normatív nézőpontból negatív fejleménynek minősül a perszonalizáció folyamata, „*amelyben az egyes szereplők politikai súlya a politikai folyamatban az idő múlásával növekszik, míg a politikai csoport (azaz a politikai párt) központi szerepe csökken*” (Rahat–Sheafer 2007:65, lásd még: Karvonen 2010:4). Olyan változások, mint a társadalmi törésvonalak erodálódása, a pártazonosulás gyengülése (Dalton–Wattenberg 2000), erősödő mediatisáció (Strömbäck 2015), hanyatló politikai pártok (Daalder 2002) és parlamentek (Flinders–Kelso 2011) segítették elő a vezetők jelentőségének megnövekedését (McAllister 2007, vö. Karvonen 2010). A kritika szerint a perszonalizáció által teremtett személyes kapcsolat erősíti az irracionálitást a politikai részvételben, a karizmatikus vezetésre való igényt, és gyengíti a demokratikus elszámoltatást (lásd erről: Pedersen–Rahat 2019). Ennek eredményeként a vezetők egyre inkább kiemelkednek a demokratikus politikából (Poguntke–Webb 2018).

A perszonalizált politika implicit módon keretezi a politikai követést, hiszen mint helyzet arra a látszólagos személyes és közvetlen kapcsolatra épül, amely a vezetőt az állampolgárokhoz köti. Ez a kapcsolat kétoldalú. Először is, a politikusok arra törekednek, hogy magukra irányítsák a közvélemény figyelmét és kedvező képet közvetítsenek magukról. Másodsor, a választók és a politikusok egyéni személyisége, jellemvonásai és értékei látszólag meghatározók a választói magatartásban és döntéshozatalban.

A szakirodalom túlnyomó többsége ennek a kapcsolatnak kimenetelével, pontosabban a választói magatartásra irányuló vezetői hatással (*leader effects*) foglalkozik. Mauro Barisione (2009a:474) szerint a vezetői hatás „*az a hozzáadott érték a választások során, amelyet egy bizonyos országos jelölt képes saját pártjának vagy koalíciójának adni a nyilvános imidzsének hatékonysága által*”. A kutatók között nincs konszenzus azt illetően, hogy ez a hatás létezik-e, s ha igen, mekkora valójában, hiszen az eredmények nagyban függenek a vizsgált országoktól, időtartamoktól és az alkalmazott konceptuális kerettől és módszertantól. Anthony King (2002:216) összehasonlító munkájában arra a következtetésre jutott, hogy „*korántsem normális, sőt meglehetősen szokatlan, hogy a vezetők és jelöltek személyisége meghatározza a választási eredményeket – nem ritka, de szokatlan*”. Mások (Aarts et al. 2011) hasonlóan szkeptikus következtetésre jutottak, miszerint a vezetők értékelése nem fontos tényező a választói viselkedésben. Ezzel szemben sok tanulmány (Bittner 2011, Garzia 2014, Lobo–Curtice 2015, Rahat–Kenig 2018) azt találta, hogy a vezetők igenis számítanak a választói döntéshozatalban, amennyiben azt megfelelő konceptuális és módszertani keretben mérik. Amanda Bittner (2011:139) több országra és évre kiterjedő vizsgálatában aláhúzta, hogy „*a vezetők fontos szerepet játszanak az egyéni szavazatkalkulusban, és észrevehetően befolyásolják a szavazatok megoszlását is egy választáson*”. Ezen kutatások azonban nem a perszonalizált kapcsolatra, hanem annak következményére, pontosabban a pártpreferencia változására koncentrálnak, amelyet feltételezhetően a vezető személye idézett elő. Ennek ellenére a kutatók implicit módon feltételezik, hogy a hatás mögött egy bonyolultabb kapcsolat húzódik, amelyet a vezető közvetlenül vagy közvetve a pártazonosuláson keresztül képes befolyásolni.

A vezetők hatása nem csak a választási preferenciáikban mutatkozik meg, hanem a végrehajtó hatalom fejének elfogadásában és támogatottságában is. A kutatók komoly érdeklődést mutatnak azt illetően, hogy milyen tényezők vezérik a végrehajtói hatalom fejének támogatottságát (Magalhães 2020). A magyarázatok azonban megragadtak olyan makroszintű szempontoknál, mint a kormányzás eredményei (pl. gazdasági tel-

jesítmény), procedúrái (pl. transzparencia, méltányosság) és az intézményi kontextus. Az úgynevezett nemzetegyesítő hatás (*rally 'round the flag effect*: Baker–Oneal 2001, Feinstein 2016, Hetherington–Nelson 2003, Mueller 1970) kutatói ennél tovább lépnek és felismerik a komplex vezető–követő dinamikákat. Ez a különösen látványos jelenség főként nemzetközi, biztonságpolitikai válságok idején a hivatalban lévő vezető ugrásszerűen, időszakosan megnövekedett állampolgári támogatottságában mutatkozik meg. Bár a jelenség kutatása az Egyesült Államok politikai tapasztalataiból nőtte ki magát, a hatás politikai berendezkedéstől és a válság jellegétől függetlenül megjelenhet, ahogy az világszerte tapasztalható volt a koronavírus-járvány alatt (Jennings 2020; Metz–Árpási 2020). A nemzetegyesítő hatás jellegzetesen rövid ideig fejt ki a hatását és nem terjed ki a pártpreferenciákra. A kutatók a jelenség magyarázatát elsősorban olyan külső tényezőkre vezetnek vissza, mint a választók veszélyérzete, a vezető tevékenységének racionális belátása, valamint a válságkezelés körül kialakult konszenzus. Ezek azonban nem nyújtanak általános magyarázatot, hiszen a jelenség megjelenhet egyaránt a különböző országokban akkor is, ha a válság súlyossága, a válságkezelés jellege, valamint az elit együttműködése eltérő. Ennek oka abban keresendő, hogy a kutatók itt a hatást egy *bottom-up* (állampolgárok felől kiinduló) folyamatként írják le, nem sok figyelmet szentelve a hatás kedvezményezettjeire: a vezetőkre. Mindazonáltal a jelenség egy mélyebb (szimbolikus, pszichológiai) követői kapcsolatra mutat rá, amelyben a vezető személye és pozíciója valóban fontos tényező (Metz–Árpási 2020). Erre a következtetésre jutott az a kivételként kezelendő szociológiai megközelítés (Feinstein 2016, 2020), amely rámutatott a vezető szimbolikus szerepére. Összességében, az irodalom e része a vezető és követők közötti, időszakosan megerősödő kapcsolat jellegét és természetét nem részletezi, de értékes betekintést enged a követési hajlandóságot befolyásoló tényezők szerepébe.

Ugyancsak a vezető–követő kapcsolat fontosságára hívja fel a figyelmet a kutatások egy másik iránya, amely az úgynevezett kövesd-a-vezetőt (*follow-the-leader*) magatartást vizsgálja, rávilágítva a vezető és a követők preferenciái közötti összetett kapcsolatra. E kutatások szerint a vezetői gondolatmankók (*leader cues*) – a politikai szereplők álláspontja egy politikai kérdésben – jelentősen befolyásolják a közvéleményt, ami a választói preferenciák változását eredményezi. Gabriel Lenz (2012) *Follow the Leader? (Kövesd a vezetőt?)* című munkájában bizonyította, hogy az emberek először azt választják ki, hogy melyik politikai vezetőt támogatják, majd elfogadják az illető közpolitikai irányvonalát, s nem pedig fordítva: meglévő politikai preferenciáik fényében választanak a vezetők között. Röviden: az emberek akár módosítják is véleményüket, hogy azonosuljanak vezetőik preferenciáival. Számos friss kutatás (Agadjanian 2020, Barber–Pope 2019, Broockman–Butler 2017) szolgáltatott erős empirikus bizonyítékokat ehhez: az állampolgárok akkor is támogatják vezetőiket, ha azok a riválisaik politikai álláspontját veszik fel, vagy ha azt az álláspontot a pártjuk nem támogatná. Mindazonáltal, noha e kutatások felismerik a vezetők követőkkel kialakított kapcsolatuk jelentőségét, annak természetéről nem árulnak el sokat.

A szakirodalom kevés magyarázatot ad arra, hogy a vezetők és a követők hogyan kapcsolódnak egymáshoz a perszonalizált politikában (Garzia 2011:706). Például, Harold D. Clarke és munkatársai (2004) szerint a választók a kompetensebb és hatékonyabb vezetőket támogatják. Ebben a keretben a vezetők szabadabban formálhatják imidzsüket (tulajdonságaik egy bizonyos halmazát) annak érdekében, hogy elnyerjék a választók elismerését (Barisione 2009b). Egy friss tanulmány (Valgarðsson et al. 2020) igen kecsegtető, bár kezdetleges kutatási irányt nyit a kapcsolat empirikus vizsgálatában. E szerint a politikusok személyes tulajdonságaira vonatkozó elvárások összefüggésben állnak a választói bizalommal. Leegyszerűsítve: a vezetőknek rendelkezniük kell bizonyos tulajdonságokkal ahhoz, hogy a követőkkel kialakuljon valamilyen fajta kapcsolat. Implicit értelmezésük szerint a követés a vezetők bizonyos tulajdonságainak (mint az integritás, kompetencia, hitelesség) meglététől vagy hiányától függ.

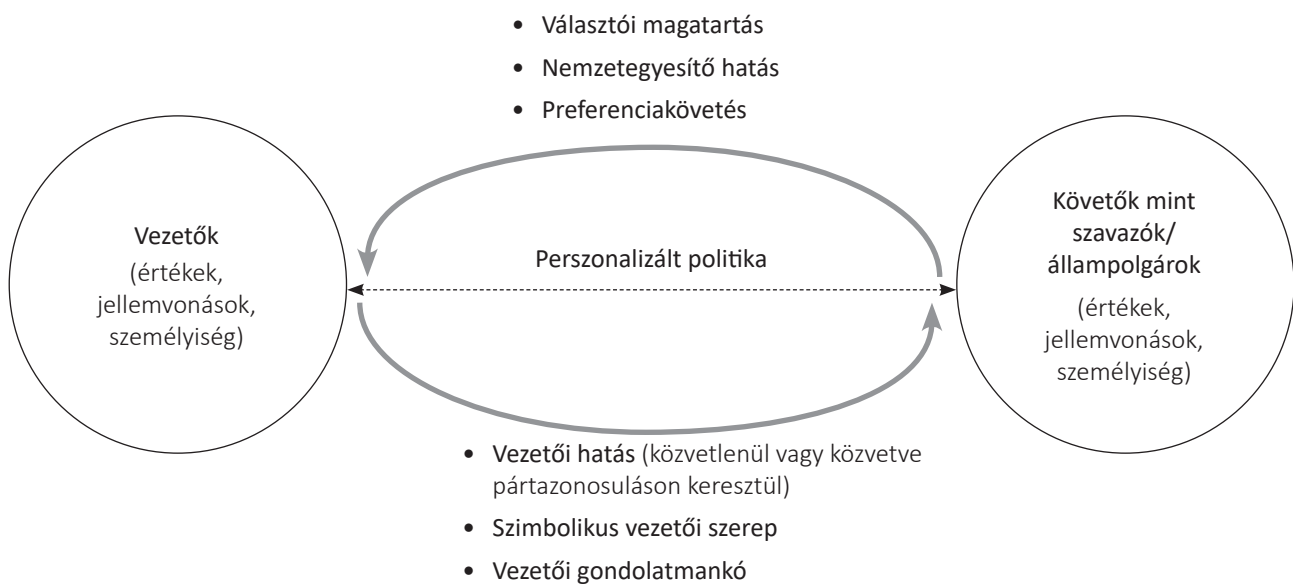
Ehhez hasonlóan a kutatások egy másik iránya ugyancsak a jellemvonásokat hangsúlyozza. Gian Vittorio Caprara és Philip G. Zimbardo (2004) empirikus kongruencia modellje a vezető és választók közötti hasonlóságokban látja a vezető–követő kapcsolat kulcsát. Szerintük a választók a saját személyiségükhöz illő politikusokat támogatják. Úgy fogalmaztak:

„Bízni akarunk a kompetens vezetőkből, de személyesen is szeretni akarjuk őket, és ez könnyebb, ha lényegében hasonlóknak véljük őket magunkhoz. Az, hogy a választók mennyire érzékelik vezetőik személyiségét a sajátjukhoz hasonlóknak, kritikus fontosságú az absztrakt ikonok humanizálásában és a politikusok erőfeszítéseinek és állításainak támogatásában” (Caprara–Zimbardo 2004:590).

A sikeres politikusoknak azonban érteniük kell a személyiség nyelvén, mégpedig azért, hogy azokat a jellemzőket közvetítsék, amelyekkel a választóik rendelkeznek adott helyen és időben. Az együttállás és a vonzódás felismerésén túl a megközelítés nem tudja leírni a kapcsolat dinamikus természetét és annak esetleges változását. Elvégre, miért fordulnának el egy-egy vezetőtől követői, ha a személyiséget többé-kevésbé adottnak és állandónak feltételezzük?

Összességében elmondhatjuk, hogy a perszonalizáció szakirodalma értékes betekintést nyújthat a vezető–követő kapcsolatának hatásait illetően (1. ábra), de nem ad elégséges magyarázatot magára a kapcsolat természetére vonatkozóan. Sőt, a módszertani, konceptuális problémákon és sokszínűségein túl, a főáramú politikatudomány szűken és homályosan definiálja a kapcsolatot és a követés folyamatát.

1. ábra A vezetők és követők kapcsolata a perszonalizált politikában

Forrás: saját készítés

A KÖVETŐK A POLITIKAI VEZETÉSKUTATÁS SZEMSZÖGÉBŐL

A politikai vezetéskutatást az interakcionista paradigma határozza meg, amelynek előfeltevése, hogy a vezető személyisége és a kontextus tényezői együttesen határozzák meg a vezetés kimenetelét (Elgie 2015:21). A paradigma elismeri, hogy követés nélkül a vezetés nem létezhet. A vezetők tevékenysége mindig társadalmi vagy csoportkontextusban valósul meg, ahol meg kell győzniük másokat a követésről. Másképp fogalmazva, a politikai vezetés a vezetők és a követők közötti sajátos kapcsolatot jelöli egy bizonyos társadalmi és intézményi környezetben (Metz 2020:20–40). A paradigma visszatükröződik az irodalomban széles körben hivatkozott Burns (1978) vezetéselméletében, amelyben a vezetési stílusokat (a transzformatív és a tranzakcionális vezetést) a hatalmi kapcsolat minősége és természete különbözteti meg (lásd erről még: Boda 2013). Számtalan vezetéselmélet erre a vezetési kapcsolatra építkezik, hangsúlyozva az alkudozási folyamatot (Neustadt 1991), a politikai mobilizációt (Kernell 1997, Tucker 1995), a performatív cselekvést vagy retorikát (Gaffney 2014, Uhr 2014). A követők mélyebb konceptuális és empirikus elemzésére azonban ezek a munkák sem vállalkoztak.

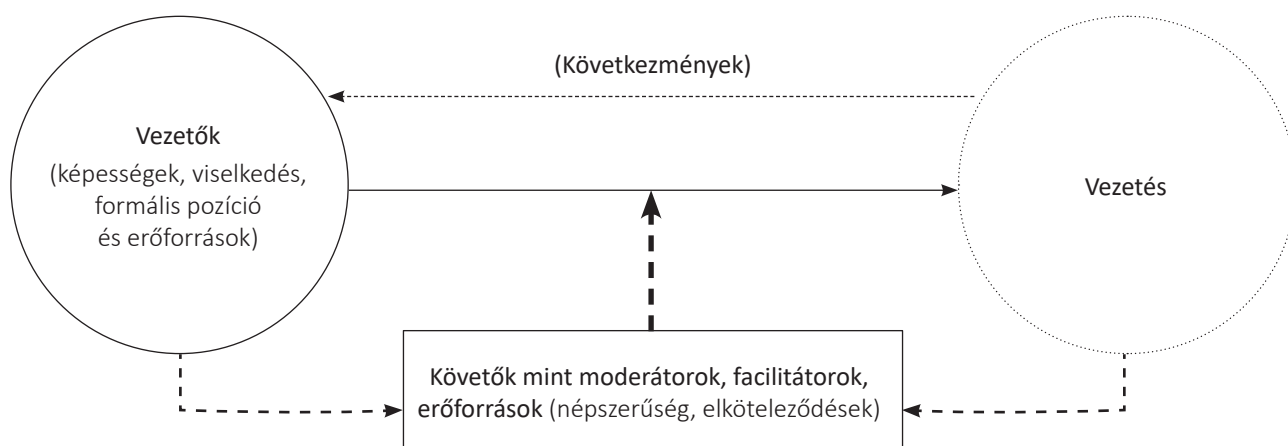
A konceptualizációt illetően kivételnek tekinthető Barbara Kellerman (2008) és Joseph S. Nye (2008) normatív tipológiája. A két szerző a követők viselkedését és pozícióját kívánta megfogni a „jó” (kritikus, független és proaktív) követésre fókuszálva.³ Mindazonáltal a megfogalmazott normatív elvárásaik nem teszik lehetővé a mélyebb empirikus vizsgálódást.

A kutatások túlnyomó többsége a vezetés intézményi konstellációjára és eredményeire, a vezetők hatalmi pozíciójára és erőforrásaira összpontosít. Ez az intézményi/pozicionális megközelítés a vezetési folyamat egy lineáris pályáját rajzolja fel, amelyben a követés elsősorban erőforrásként, facilitátorként vagy moderátorként (pl. népszerűségként, elköteleződésenként) jelenik meg (2. ábra), amely támogatja vagy korlátozza a vezető hatalmát és politikai tőkét (lásd: Bennister 2012, Bennister et al. 2017, Elgie 1995, Skowronek 1997). Például, Stephen Skowronek (1997) történeti rezsimeciklusokat vizsgálva azt feltételezte, hogy a vezetők attitűdjének és a követők elvárásainak találkozása meghatározhatja a vezetés mozgásterét és a politikai rezsime mért hatását. Talán ebben a megközelítésben a vezetési viszonyok konceptualizációjához és operacionalizálásához Mark Bennister és munkatársai (2017) kerültek legközelebb. A *Leadership Capital Index* modellben fontos elemzési dimenzióként jelenik meg a vezetői készségek/eredmények és reputáció mellett a vezető kapcsolati tőkéje, amelyet a szavazók és a párt támogatása (pl. vezető pártjának népszerűségi indexe, leváltásának esélye, állampolgári bizalom) adja.

Ezek a munkák nem csak a követőket hagyják figyelmen kívül, de a feléjük irányuló vezetői hatással és a folyamat következményeivel is csak ritkán foglalkoznak. Bár több kutató (Blondel 2014:711–712, Foley 2013, Hartley 2018:209–210, Keohane 2010) hívta már fel a figyelmet arra, hogy a politikai követők kutatása nagyobb figyelmet érdemelne, és csak elvétve találhatunk olyan kutatásokat (Gherghina 2021, McDonnell 2016), amelyek a követők szemszögéből vizsgálták empirikusan a politikai vezetést. A politikai vezetéskutatás továbbra is vezetőközpontú maradt, és szinte teljesen hiányoznak a politikai követőkre vonatkozó szisztematikus konceptuális és empirikus munkák.

³ Míg Kellerman (2008) a követők elköteleződése és (pozitív/negatív) hozzáállása alapján izolált, szemlélődő, résztvevő, aktivista és szívós követőket, addig Nye (2008) a vezetőhöz való hűség és az önálló gondolkodás dimenziói mentén elidegenedett, felhatalmazott, passzív és konformista követőket különböztet meg.

2. ábra. A vezető–követő kapcsolat a politikai vezetés intézményi/pozicionális megközelítésében

Forrás: saját készítés

EGY KIEGYENSÚLYOZOTTABB MODELL FELÉ: AZ ÁLTALÁNOSVEZETÉSKUTATÁS KÖVETŐKÖZPONTÚ PERSPEKTÍVÁJA

Annak érdekében, hogy a politikai vezetés folyamatáról egy kiegyensúlyozottabb képet kapjunk, szükségesnek tűnik segítségül hívnunk az általánosvezetéskutatás követőközpontú modelljeit (Shamir 2009). Ebben a szemléletben kulcsfontosságúak a követők meggyőződésai és hiedelmei a vezetőik jellemvonásairól, tevékenységéről és azok hatásáról. A kutatók azzal az előfeltevéssel élnek, hogy ezek a folyamatok meghatározzák a követők viselkedésének az okait. Ezek az elképzelések nemcsak saját reakcióinkat, de jövőbeli elvárásainkat is áthatják. Megfigyeljük a politikai történéseket és szereplőket, és megpróbáljuk értelmezni motivációikat és a mögöttes személyes jellemvonásaikat. Amennyiben egy politikus megfelel az elképzeléseinknek, akkor őt vezetőnek, tevékenységét pedig vezetésnek tekintjük.

A vezető–követő kapcsolatot Jane M. Howell és Boas Shamir (2005) nyomán két kapcsolódási pályára bonthatjuk. A szerzőpáros megkülönböztette a perszonalizált és a szocializált vezetési kapcsolatot. A perszonalizált kapcsolat a kívánatos tulajdonságok közvetlen attribúcióján nyugszik. A viszony létrejöttét elősegíti az egyének korábbi bizonytalansága, akik a kapcsolattól személyes célt és magasabb önbizalmat remélnek. Mivel a belső viszonyulások hiányában a követők jobban rászorulnak az iránymutatásra az események és helyzetek értékelésében, függenek a vezetőiktől és erőteljesebben vannak kitéve a közvetlen befolyásolásnak. Ezzel szemben a szocializált kapcsolat képzeletbeli vagy valós csoporttagságból fakad. A követők itt adott viszonyítási pontokra (normákra, értékrendre, kollektív vágyakra) támaszkodhatnak és számukra a vezetési kapcsolat hatékony eszközöket kínál értékeik védelmére és érvényesítésére. Azaz, a vezetőik üzenete és szimbolikus cselekvése fontosabb, mint maga a személyes kötetlenség és meggyőzés. A politikai követés vizsgálatához a vezetési kapcsolat mindkét dimenzióját szükséges figyelembe venni.

Ezeket az egyéni és társadalmi attribúciós folyamatokat írják le: az előbbi esetben a vezetés kategorizációs elmélete (Lord et al. 2020, Lord–Maher 1993), az utóbbi esetben pedig a vezetés társadalmi identitás elmélete (Haslam et al. 2020, Hogg 2001, Hogg et al. 2012, van Knippenberg–Hogg 2003). Ezeket a folyamatokat a felfokozott követői elvárások is erősen befolyásolják, amelyet a vezetés romantikája tézisében (Meindl 1990, 1995, Meindl et al. 1985) foghatunk meg. Az elkövetkezőkben ezeket a modelleket és a politikatudomány számára releváns empirikus tapasztalatokat szintetizálom.

Személyes kapcsolat: az implicit vezetéselméletek

A vezetői készségek megítélése nagyban függ a szemlélők személyes implicit vezetéselméletétől. Robert G. Lord (Lord–Maher 1993, Lord et al. 2020) vezetéskategorizációs elmélete szerint az emberek kognitív kategóriákban (pl. kutya) gondolkodnak, amelyekbe hasonlóságon alapuló tulajdonságok (pl. ugató, harapós, szőrös) alapján sorolják be a tapasztalataikat a különböző tárgyakról, eseményekről, élőlényekről és személyekről. Ezek a kategóriák egy bizonyos absztrakciós szint fölött prototípusokba vagy implicit elméletekbe rendeződnek, amelyekben a jellegzetességeket általánosítják a kategória minden elemére. Így beazonosíthatóvá válik egy-egy explicit példa (pl. Bodri, a szomszéd kutyája). Az elméletek implicit jellege abban áll, hogy a szocializáció vagy korábbi tapasztalatok eredményeként jönnek létre és gyakran minden tudatosság és szándék nélkül használjuk őket.

Lord és Maher (1993) a vezetésre vonatkozó kategóriák háromszintű hierarchikus rendszerét képelték el. A legfelső szinten a vezetéselméletek a vezetők és nem-vezetők között tesznek általános megkülönböztetést. A középső szinten elválnak a vezetés megjelenési formái területek szerint (pl. üzleti élet, hadsereg, politika). A legalsó szinten tovább részletezzük és pontosítjuk az egyes alapkategóriákat. Például az emberek pártpreferenciái meghatározzák, miképpen értékelik egy-egy konkrét vezető tulajdonságait, viselkedését és tevékenységének kimenetelét. A vezetési kapcsolat kialakulása azon múlik, hogy mennyire illeszkednek a tapasztalatok egy-egy vezető esetében ezekhez a prototípusokhoz. Ezen implicit vezetéselméletek vizsgálatára Lynn R. Offermann és Meredith R. Coats (2018) egy 46 elemmel rendelkező skálát fejlesztett ki kilenc dimenzióra fókuszálva: érzékenység, odaadás, önkény, karizma, erő, kreativitás, jó megjelenés, maszkulinitás és intelligencia. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a vezetőnek az összes kívánatosnak ítélt jellemzővel rendelkeznie kell ahhoz, hogy vezetőként ismerjék el. Összességében az implicit vezetéselméletek meghatározzák azt, hogy az egyének mennyiben tartják a vezetőket eredményesnek és értékelik őket normatív síkon. Az elmélet és az empirikus tapasztalatok fényében ezek a vezetői prototípusok univerzálisak, azaz kulturális, politikai és társadalmi kontextustól függetlenek (Lord et al. 2020).

Korábbi empirikus kutatások demonstrálták, hogy a politikai vezetésre vonatkozó percepciók fontos szerepet játszanak a szavazói preferenciákban és viselkedésben. Roseanne J. Foti és kollégái (1982) felismerték, hogy a meglévő implicit vezetéselméletek információintegráló és egyszerűsítő hatása a politikai jelöltek szempontjából is releváns. Kimutatták, hogy az emberek képesek megkülönböztetni a hatékony politikai vezetőt a politikai vezetők prototípusától, általában más-más tulajdonságokat látva mögéjük. Tehát a vezetői értékelések összefüggenek a vezetők hatékonyságának értékelésével. Egy másik tanulmány (Maurer et al. 1993) ugyancsak megerősítette ezeket az eredményeket és arra is rávilágított az 1988-as amerikai elnökválasztás kapcsán, hogy a republikánus és a demokrata szavazók eltérő prototípusokkal rendelkeznek a hatékony vezetéssel kapcsolatban. A republikánusok a hatékony vezetőket hazafiasabbnak, vallásosabbnak, agresszívabbnak, szívósabbnak és optimistábbnak ítélték meg, mint a demokraták, akik számára fontosabb tulajdonság volt a humánusság. Sőt, a tanulmány rámutatott, hogy a választópolgárok hatékony politikai vezetőről alkotott elképzelése szorosan kapcsolódott a szavazási magatartásukhoz.

Az egyéni vezetésattribúció vizsgálatának egy másik önálló, de hasonló előfeltevésekkel élő iránya a karizma tulajdonításra koncentrálódik. E kutatásoknak, amelyek néhány kivételtől eltekintve az Egyesült Államok elnökválasztási küzdelmét veszik górcső alá, két fő tanulságát érdemes kiemelni. Egyfelől, a szavazók természetes hajlama, hogy az általuk támogatott pártok vezetőivel azonosuljanak. Shamir (1994) 1992-es izraeli választások alatt végzett empirikus vizsgálata rámutatott arra, hogy a szavazók ideológiai irányultsága

erősen befolyásolja, hogy mely jelölteknel észlelik a karizma meglétét. Az 1996-os és a 2000-es amerikai elnökválasztással összefüggésben Rajnandini Pillai és Ethlyn A. Williams (Pillai–Williams 1998, Pillai et al. 2003) alátámasztották Shamir eredményeit: a szavazók szignifikánsan karizmatikusabbnak tartják saját pártjuk jelöltjeit. Bizonyos esetekben (pl. egy válság során) azonban a kívülálló politikai kihívók tűnnek karizmatikusabbnak, ahogyan azt a 2003-as kaliforniai kormányzóválasztást végül megnyerő Arnold Schwarzenegger kapcsán kimutatták a kutatók (Bligh et al. 2005). A karizmaészlelésnek további következményei is lehetnek a vezető általános megítélésére. A karizmatikusabb vezetőknek kisebb mértékben csökkent az elfogadottsági indexe az idő múlásával (Beck et al. 2012).

Másfelől komoly összefüggés mutatkozik meg a válságok szubjektív érzékelése és a karizma vezetőnek tulajdonítása között. Számos tanulmány vizsgálta a válság hatását a karizmatikus vezetés megjelenését illetően, például az Amerikai Egyesült Államok elnökválasztása (Williams et al. 2009, 2012), a kaliforniai választás (Bligh et al. 2005) vagy a 2001. szeptember 11-i terrorcselekmény kapcsán (Bligh et al. 2004). Pastor és szerzőtársai (2007) eredményei szerint a válságok által okozott félelem és felfokozott izgalmi állapot fogékonyabbá teszik az érintetteket a karizmatikus befolyásolásra. Ezek a tanulmányok arra mutatnak rá, hogy a követők a fenyegetettség hatására nagyobb karizmát és befolyást tulajdonítanak azoknak, akiktől a válsághelyzet megoldását várják.

Szocializált kapcsolat: a vezetés társadalmi identitás elmélete

Az attribúciós folyamatot nemcsak az egyéni ideálok, hanem a vélt vagy valós csoport-hovatartozások is meghatározzák. A Henri Tajfel és John Turner (Tajfel 1974, Tajfel–Turner 1979, Turner et al. 1987) munkáira épülő vezetés társadalmi identitás elmélete (Haslam et al. 2020, Hogg 2001, Hogg et al. 2012, van Knippenberg–Hogg 2003) értelmezésében ez a folyamat elsősorban nem egyéni, hanem társadalmi szintű csoportjelenség. Az emberek kognitív módon reprezentálják a társadalmi csoportokat olyan prototípusokban, amelyek összetett, homályos, egymással összefüggő attribútumok halmazát jelölik. Ezek az attribútumok egyszerre rögzítik az egyes csoportokon belüli hasonlóságokat és a csoportok közötti különbségeket. Ha valaki azt mondja, hogy osztrák vagy európai, akkor óhatatlanul előhívja azokat a csoportspecifikus prototípusokat, amelyeket a fejében tárol. Adott esetben súlyozza is őket: elsősorban osztrák vagyok s csak másodsorban európai, vagy épp fordítva. Azaz: a csoport-hovatartozás függ attól, hogy az identitás egyéni és társadalmi szinten mennyire hangsúlyos. Mindemellett a csoportspecifikus prototípusok erősen meghatározza az adott kontextus, hogy a saját csoportunkat éppen mely másik csoporttal hasonlítjuk össze: ha az Egyesült Államokról beszélek, akkor európai vagyok, ha viszont a németekkel hasonlítom össze magam, akkor pedig osztrák, a nyilvánvaló hasonlóságok ellenére is. Összességében, a csoportspecifikus prototípusok olyan mentális konstrukciók, amelyek erősítik azt, hogy a csoportokat egységes entitásokként s nem pedig tagjainak halmazaként írjuk le. A csoporton belüli hasonlóság és a csoportok közötti különbségek hangsúlyozását gyakran sztereotipizálásnak nevezzük, amely ahhoz vezet(het), hogy deperszonalizáljuk a csoporton kívülieket.

Ezzel gyökeresen ellentétes folyamat megy végbe a vezetőkkel kapcsolatban, amelyet a politikatudomány perszonalizációként írna le (ami természetesen az egyéni attribúció kapcsán is felvethető). Azaz, a vezetőknek olyan tulajdonságokkal kell rendelkezniük, amelyeket a lehetséges követők csoportja elvár tőlük. Ebben a keretben a vezetők felemelkedése és elfogadása azon múlik, mennyiben felel meg a vezető a csoport vezetőprototípusának, azaz mennyiben reprezentálja és testesíti meg saját csoportjának legfőbb tulajdonságait, aspirációit, értékeit és normáit. Így a vezetők nagyobb befolyásra tehetnek szert, ha a csoport identitása hangsúlyossá válik és a vezetőprototípusról konszenzus alakul ki. Ezek a vezetők vonzóbbá és népszerűbbé válnak a csoport tagjai között. Azonban a vezetők nem egyszerűen egyik közülük, de a legjobbak is: a csoportjuk baj-

nokai. Fontos aláhúzni, hogy mind a personalizált, mind a szocializált kapcsolat esetében a vezetői prototípus valamilyen ideált testesít meg, de különbség mutatkozik meg abban, hogy az előbbi univerzális (pl. kormányfő), míg az utóbbi csoportspecifikus (pl. az osztrák kancellár). A mi szemszögünkből a két ideál nem kizárja, hanem átfedi, erősíti és befolyásolja egymást.

Empirikus kutatások sora támasztotta alá, hogy a csoportspecifikus prototipikusság erősíti a vezetők elfogadását és támogatottságát (Platow–van Knippenberg 2001), a beljük vetett bizalmat és az észlelt hatékonyságukat (Giessner et al. 2009), de a karizmájukat is (Platow et al. 2006, Steffens et al. 2014). Például a 2012-es Obama–Romney párharcot vizsgálva Niklas K. Steffens és szerzőtársai (2014) kimutatták, hogy a vélt közös csoporttagság, s a vezetői prototipikusság erősebb azonosulást, szorosabb személyes köteléket és nagyobb karizmat eredményezett. Egy 2008-as amerikai elnökválasztást vizsgáló kutatás (Alabastro et al. 2013) arra is rámutatott, hogy a politikai ideológiai önbesorolás meghatározza, kit tekintenek az emberek csoportjuk prototipikus vezetőjének. A liberálisok és a konzervatívok egyaránt a hozzájuk közel álló vezetővel (Barack Obamával, illetve John McCainnel) tudtak azonosulni. A választási győzelem után viszont a konzervatívok jelentős mértékben ismerték fel maguk és Obama közötti hasonlóságokat és eltávolodtak a republikánus elnökjelölttől. Julie Christian munkatársaival (2018) hasonló módon magyarázta Donald Trump 2016-os választási győzelmét. Trumpot a republikánusok prototipikusabbnak tekintették (a párt értékeinek megtestesítésében), mint Hillary Clintont a demokrata szavazók.

Mindez azonban komolyan befolyásolhatja a vezetők teljesítményének értékelését. Egy, a német Zöldekre fókuszáló kérdőíves kísérlet (Giessner et al. 2009) eredménye alátámasztotta, hogy a prototipikus vezető nem csak több bizalmat kap és hatékonyabbnak látják őt a követői, de kudarc esetén elnézőbbek is vele szemben. Ez átvezet minket a következmények és az eredmények észlelésének kérdéséhez.

Az idealizálás torzítása: a vezetés romantikájának tézise

A követők nemcsak a vezető tulajdonságait és tevékenységét érzékelik, de tevékenységének eredményeit és következményeit is. Az emberek a vezetésnek egyfajta magyarázó mechanizmust is tulajdonítanak, azonban képük az események láncolatáról erősen torzított lehet, ami a vezetés túlidealizálásához vezethet. James R. Meindl (Meindl et al. 1985, Meindl 1990, 1995) vezetés romantikája tézise erre mutat rá:

„Úgy tűnik, hogy (...) megfigyelőként és résztvevőként erősen romantizált, hősies nézeteket alakíthattunk ki a vezetésről – arról, hogy mit csinálnak a vezetők, mit képesek megvalósítani, és milyen általános hatással vannak életünkre. Ennek a romantizált felfogásnak az egyik fő eleme az a nézet, miszerint a vezetés egy központi szervezeti folyamat és az események és tevékenységek elsődleges mozgatórugója. Ez egyenlő azzal a hittel, amit a formális elit pozíciókat betöltők potenciális, ha nem valós hatékonyságával kapcsolatban vallanak” (Meindl et al. 1985:79).

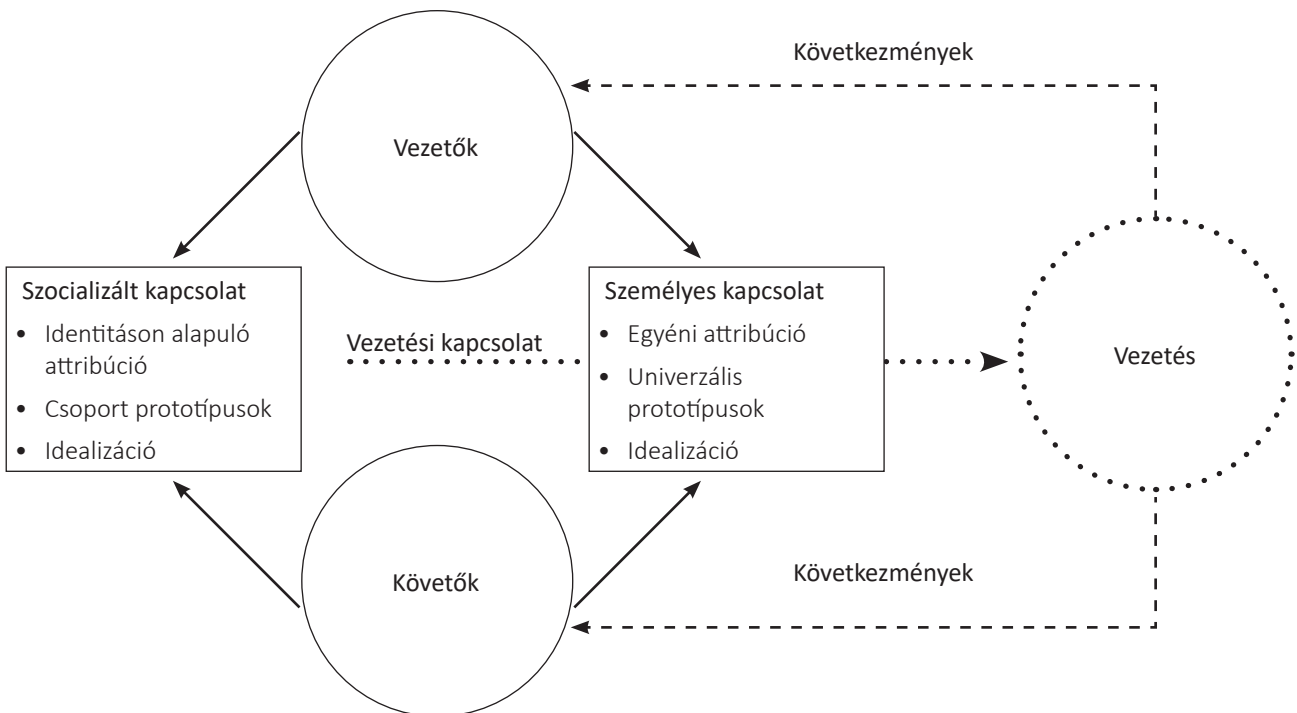
A vezetés romantikája tézise azt kívánja megfogni, hogy az emberek miképpen magyarázzák a különböző szervezeti, társadalmi és politikai eseményeket kizárólag a vezetők tevékenységével. A tézis szerint hajlamosak túlértékelni a vezetés és a vezető szerepét és befolyását a kollektív cselekvés pozitív vagy negatív kimenetelét illetően, leértékelve a kontextuális tényezőket. Ez egyfelől egy fundamentális attribúciós hiba vagy torzítás, másfelől pszichológiai szükséglet: a vezetés mint magyarázó kategória leegyszerűsíti számunkra az összetett politikai, társadalmi és gazdasági folyamatokat.

A vezetés romantikája kapcsolódik az attribúciós folyamat mindkét irányához. Az empirikus vizsgálatok pozitív korrelációt mutattak ki a tézis és a karizmatulajdonítás között (Meindl 1990, Shamir 1992, vö.

Bligh et al. 2005). Egy kutatás (Carsten et al. 2019) rámutatott, hogy akik nagyobb befolyást tulajdonítottak a vezetésnek, karizmatikusabbnak és hatékonyabbnak látták Donald Trumpot 2016-ban. Kiemelendő, hogy a csoportthovatartozás erősíti a vezetés idealizálását. Az empirikus eredmények (Giessner et al. 2009) azt sugallják, hogy a követők megengedőbbek a csoportprototipikus vezetőkkel szemben. Ebből az feltételezhető, hogy a támogatott vezető szerepét siker esetén felülértékelik, míg kudarc esetén elnézők és a külső tényezőkben keresik a hibát. Bár empirikus eredmények nem támasztják alá, de erősen feltételezhető, hogy a szelektív érzékelés fordított esetben is jelen lehet. A követők kevésbé ismerik el más vezetők eredményeit s egyúttal felnagyítják a vélt hibáikat.

Összegezve: a követőkörközpontú elméletek kibontják a vezető–követő kapcsolatot, rámutatva annak különböző dimenzióira (3. ábra). A kapcsolat személyes oldalát az egyéni attribúciós folyamat jelenti, amely univerzális vezetői prototípusokhoz kapcsolódik. Az emberek előzetes elképzelésekkel rendelkeznek arról, hogy kit tartanak jó és hatékony vezetőnek. Amennyiben a képzelet találkozik a valósággal, akkor a követők fel- és elismerik a szimpatikus vezetőket. A szocializált kapcsolat ezt kiegészítve a vélt vagy valós csoportthovatartozás hatását jeleníti meg. Az ebben a dimenzióban kialakuló csoportspecifikus vezetői prototípusok megtestesítik azokat a csoporton belüli hasonlóságokat, amelyek képviselője a vezetők ismérvévé válik. A vezetési kapcsolat korántsem statikus, hiszen a vezetés következményei nyomán a követők elképzelései és a vezetők viselkedése is változhat. A vezetők folyamatosan arra törekszenek, hogy találkozzanak a követői elvárásokkal vagy manipulálják azokat, míg a követők gyakran földtől elrugaskodott és vágyvezérelt képzetekkel rendelkeznek a vezetőikről.

3. ábra. A politikai vezetést meghatározó viszonyrendszer

Forrás: saját készítés

ÖSSZEGZŐ GONDOLATOK ÉS A JÖVŐBELI KUTATÁSOK IRÁNYAI

A vezetés és a vezető–követő kapcsolat megértésének a kulcsa a szemlélők szemében rejlik. Meindl (2004:1348) azt tanácsolja, hogy a vezetés tanulmányozásának a pszichológiából ismert Rorschach-teszthez hasonlóan kellene zajlania. Ebben a vizsgálatban az alanyok a tintafoltokat nézve szabadon kifejezhetik azt, ami éppen az eszükbe jut. Meindl szerint a vezetők és a viselkedésük hasonló szerepet játszanak: a követők megfigyelik és értelmezik a vezetést, amely sokat elárul a vezetési kapcsolatról és az attribúciós folyamatról. Például, ha egy kérdőíves vizsgálatban a vezetők értékelését kéri a résztvevőktől, akkor válaszukkal nemcsak a vezetőkről árulnak el valamit, hanem saját magukról is.

Ez a szemlélet véletlenül sem tagadja a vezető szerepét, csupán azt hangsúlyozza, hogy „egyszerűbb a vezetésben hinni, mint azt bizonyítani” (Meindl 1990:161). Ha a vezetést olyan kapcsolatként fogjuk fel, amelyet a vezetők és követők együttesen hoznak létre és alakítanak, akkor egyik fél sem lehet ura a kapcsolatnak teljes mértékben. A követés mindig hiten és meggyőződésen alapuló cselekvés: a követők elfogadják a vezető befolyását, kéréseit vagy a vélt vagy valós elvárásainak tesznek eleget, mert hisznek a vezetőben és abban, hogy cselekedetei helyesek. Ahogy a politikusok, úgy a követők is könnyen önállósulhatnak és túlteljesíthetik az elvárásokat (pl. megrohamozzák a washingtoni Capitolium épületét), amelynek következményeivel már a vezetőknek kell szembenézniük (pl. Trump második *impeachment* eljárása).

A vezetők kétségtelenül komoly hatással lehetnek a követőikre, ahogy annak az említett modellek teret is hagynak. Az univerzális prototípusoknál a kutatók (Foti et al. 1982, Maurer et al. 1993) felhívják a figyelmet arra, hogy a vezetők annak érdekében, hogy befolyásolják a választói döntéshozatalt, igyekeznek hangsúlyozni azon tulajdonságaikat, amelyeket követőik értékelni fognak. A szocializált kapcsolatban is eldönthetik, mely tulajdonságokat közvetítenek szavazóik felé. Sőt, a legsikeresebb politikusok identitásvállalkozóvá válnak azzal, hogy formálják és manipulálják követőik identitását vagy tudatosan használják fel az identitáspolitikát. Alexander S. Haslam és Stephen D. Reicher (2016) felhívták a figyelmet arra, hogy Trump 2016-os győzelme részben visszavezethető a vezető ilyen irányú tevékenységére. Mindemellett a vezetés romantikáját erősítheti a populizmus azáltal, hogy a populista vezetők tudatosan gerjesztik a magas vagy torz elvárásokat saját maguk vagy ellenfeleik tevékenységével szemben.

A vezetői viszony követők szemszögéből történő tanulmányozása négy konkrét kutatási irányt rajzolhat fel számunkra. Először is, a legáltalánosabb szinten a kutatási irány gazdagíthatja és kiegészítheti a politikai vezetéssel kapcsolatos ismereteinket. Másodsor, ezek a modellek koncepcionális és módszertani szempontból is hozzájárulhatnak a perszonalizált politika kutatásához. Az attribúciós folyamat különböző módjai segíthetnek megérteni, hogy a perszonalizáció mögött milyen konkrét kapcsolat húzódik. Közel sem világos, hogy a perszonalizált vagy a szocializált kapcsolat dominánsabb-e, és a követők valóban karizmatikusabbnak látják-e a vezetőiket a perszonalizált politikában. Sőt, élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy a perszonalizált politikát a vezetés romantikájához hasonló attribúciós hiba okozza. Harmadsor, a karizma és az idealizált vezetés attribúciója – különösen válsághelyzetben – leírhatja a nemzetegyesítő hatás belső dinamikáját, mivel azok ugyancsak a vezetőkkel szembeni megnövekedett elvárásokra mutatnak rá. Végül, az attribúciós folyamatok vizsgálata értékes betekintést nyújthat a populista politikába is, hiszen az a vezetéssel szembeni hamis váromintásokat és nagyobb karizmaéhséget hozhat létre. Összességében, a politikai követők elemzésével közelebb kerülhetünk a modern demokratikus politika vezetési folyamatainak megértéséhez.

HIVATKOZÁSOK

- Aarts, K. – Blais, A. – Schmitt, H. (szerk.) (2011) *Political leaders and democratic elections*. Oxford; New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199259007.001.0001>
- Achen, C. H. – Bartels, L. M. (2016) *Democracy for realists: why elections do not produce responsive government*. Princeton: Princeton University Press.
- Agadjanian, A. (2020) When Do Partisans Stop Following the Leader? *Political Communication*, online first, 1–19. <http://dx.doi.org/10.1080/10584609.2020.1772418>.
- Alabastro, A. – Rast, D. E. – Lac, A. – Hogg, M. A. – Crano, W. D. (2013) Intergroup bias and perceived similarity: Effects of successes and failures on support for in- and outgroup political leaders. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16(1), 58–67. <http://dx.doi.org/10.1177/1368430212437212>.
- Baker, W. D. – Oneal, J. R. (2001) Patriotism or Opinion Leadership?: The Nature and Origins of the „Rally 'Round the Flag” Effect. *The Journal of Conflict Resolution*, 45(5), 661–687. <https://doi.org/10.1177/0022002701045005006>
- Barber, B. R. (2000) Neither Leaders Nor Followers: Citizenship Under Strong Democracy. In *A passion for democracy: american essays*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 95–110.
- Barber, M. – Pope, J. C. (2019) Does Party Trump Ideology? Disentangling Party and Ideology in America. *American Political Science Review*, 113(1), 38–54. <http://dx.doi.org/10.1017/S0003055418000795>.
- Barisione, M. (2009a) So, What Difference Do Leaders Make? Candidates’ Images and the “Conditionality” of Leader Effects on Voting. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 19(4), 473–500. <http://dx.doi.org/10.1080/17457280903074219>.
- Barisione, M. (2009b) Valence Image and the Standardisation of Democratic Political Leadership. *Leadership*, 5(1), 41–60. <http://dx.doi.org/10.1177/1742715008098309>.
- Beck, J. W. – Carr, A. E. – Walmsley, P. T. (2012) What have you done for me lately? Charisma attenuates the decline in U.S. presidential approval over time. *The Leadership Quarterly*, 23(5), 934–942. <http://dx.doi.org/10.1016/j.leaqua.2012.06.002>.
- Bennister, M. (2012) *Prime Ministers in Power: Political Leadership in Britain and Australia*. Palgrave Macmillan UK. <http://dx.doi.org/10.1057/9780230378445>.
- Bennister, M. – ‘t Hart, P. – Worthy, B. (2017) *The Leadership Capital Index: A New Perspective on Political Leadership*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198783848.001.0001>
- Bittner, A. (2011) *Platform or Personality?: The Role of Party Leaders in Elections*. Oxford:Oxford University Press.
- Bligh, M. C. – Kohles, J. C. – Meindl, J. R. (2004) Charisma under crisis: Presidential leadership, rhetoric, and media responses before and after the September 11th terrorist attacks. *The Leadership Quarterly*, 15(2), 211–239. <http://dx.doi.org/10.1016/j.leaqua.2004.02.005>.
- Bligh, M. C. – Kohles, J. C. – Pillai, R. (2005) Crisis and Charisma in the California Recall Election. *Leadership*, 1(3), 323–352. <http://dx.doi.org/10.1177/1742715005054440>.
- Blondel, J. (1987) *Political leadership: towards a general analysis*. London ; Beverly Hills: Sage Publications.
- Blondel, J. (2014) What Have We Learned? In Rhodes, R. A. W. – ‘t Hart, P. (szerk.) *The Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford ; New York: Oxford University Press, 706–719. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199653881.013.046>
- Boda, Zs. (2013) Politikai vezetés és kollektív cselekvés. *Politikatudományi Szemle*, 22(2), 73–89.
- Broockman, D. E. – Butler, D. M. (2017) The Causal Effects of Elite Position-Taking on Voter Attitudes: Field Experiments with Elite Communication. *American Journal of Political Science*, 61(1), 208–221. <http://dx.doi.org/10.1111/ajps.12243>.
- Burns, J. M. (1978) *Leadership*. New York: Harper & Row.
- Caprara, G. V. – Zimbardo, P. G. (2004) Personalizing Politics: A Congruency Model of Political Preference. *American Psychologist*, 59(7), 581–594. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.59.7.581>.
- Carsten, M. K. – Bligh, M. C. – Kohles, J. C. – Wing-Yan Lau, V. (2019) A follower-centric approach to the 2016 US presidential election: Candidate rhetoric and follower attributions of charisma and effectiveness. *Leadership*, 15(2), 179–204. <http://dx.doi.org/10.1177/1742715018817930>.
- Christian, J. – Nayyar, D. – Riggio, R. – Abrams, D. (2018) Them and us: Did Democrat inclusiveness and Republican solidarity lead to the 2016 US presidential election outcome? *Leadership*, 14(5), 524–542. <http://dx.doi.org/10.1177/1742715018793733>.
- Clarke, H. D. – Sanders, D. – Stewart, M. C. – Whiteley, P. (2004) *Political Choice in Britain*. Oxford ; New York: OUP Oxford. <https://doi.org/10.1093/019924488x.001.0001>
- Csizmadia, E. (2006a) Politikai vezetők és politikai környezet. I. Miniszterelnöki változásmodellek Európában és Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 15(2–3.) 25–52.

- Csizmadia, E. (2006b) Politikai vezetők és politikai környezet. II. Magyar miniszterelnökök egy változáselemélet tükrében. *Politikatudományi Szemle*, 15(4), 5–40.
- Daalder, H. (2002) Parties: Denied, Dismissed, or Redundant? A Critique. In Günther, R. – Montero, J. R. – Linz, J. J. (szerk.) *Political parties: old concepts and new challenges*. Oxford: Oxford University Press, 59–57. <https://doi.org/10.1093/0199246742.003.0002>
- Dalton, R. J. – Wattenberg, M. P. (2000) *Parties without partisans: political change in advanced industrial democracies*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Elgie, R. (1995) *Political Leadership in Liberal Democracies*. Houndsmills: Red Globe Press. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-24216-0>
- Elgie, R. (2015) *Studying political leadership: foundations and contending accounts*. Houndsmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-34708-4>
- Elgie, R. (2018) *Political leadership: a pragmatic institutionalist approach*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-34622-3>
- Feinstein, Y. (2016) Rallying around the President: When and Why Do Americans Close Ranks behind Their Presidents during International Crisis and War? *Social Science History*, 40(2), 305–338. <http://dx.doi.org/10.1017/ssh.2016.5>.
- Feinstein, Y. (2020) Applying Sociological Theories of Emotions to the Study of Mass Politics: The Rally-Round-the-Flag Phenomenon in the United States as a Test Case. *The Sociological Quarterly*, 1–26. <http://dx.doi.org/10.1080/00380253.2019.1711255>.
- Fiorina, M. – Shepsle, K. (1989) Formal Theories of Leadership: Agents, agenda-setters, and entrepreneurs. In Jones, B. D. (szerk.) *Leadership and Politics. New Perspectives in Political Science*. Lawrence, KS: University Press of Kansas.
- Flinders, M. (2012) *Defending politics: why democracy matters in the twenty-first century*. Oxford ; New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199644421.001.0001>
- Flinders, M. – Kelso, A. (2011) Mind the Gap: Political Analysis, Public Expectations and the Parliamentary Decline Thesis. *The British Journal of Politics & International Relations*, 13(2), 249–268. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-856X.2010.00434.x>.
- Foa, R. S. – Mounk, Y. (2016) The Danger of Deconsolidation: The Democratic Disconnect. *Journal of Democracy*, 27(3), 5–17. <http://dx.doi.org/10.1353/jod.2016.0049>.
- Foley, M. (2013) *Political leadership: themes, contexts, and critiques*. Oxford; New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199685936.001.0001>
- Foti, R. J. – Fraser, S. L. – Lord, R. G. (1982) Effects of leadership labels and prototypes on perceptions of political leaders. *Journal of Applied Psychology*, 67(3), 326–333. <http://dx.doi.org/10.1037/0021-9010.67.3.326>.
- Gaffney, J. (2014) Performative Political Leadership. In Rhodes, R. A. W. – ‘t Hart, P. (szerk.) *The Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford ; New York: Oxford University Press. 391–403. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199653881.013.017>
- Garzia, D. (2011) The personalization of politics in Western democracies: Causes and consequences on leader–follower relationships. *The Leadership Quarterly*, 22(4), 697–709. <http://dx.doi.org/10.1016/j.leaqua.2011.05.010>.
- Garzia, D. (2014) *Personalization of Politics and Electoral Change*. London: Palgrave Macmillan
- Gherghina, S. (2021) Party members and leadership styles in new European democracies. *The British Journal of Politics and International Relations*, 23(1), 85–103. <http://dx.doi.org/10.1177/1369148120939869>.
- Giessner, S. R. – van Knippenberg, D. – Sleebos, E. (2009) License to fail? How leader group prototypicality moderates the effects of leader performance on perceptions of leadership effectiveness. *The Leadership Quarterly*, 20(3), 434–451. <http://dx.doi.org/10.1016/j.leaqua.2009.03.012>.
- Hartley, J. (2018) Ten propositions about public leadership. *International Journal of Public Leadership*, 14(4), 202–217. <http://dx.doi.org/10.1108/IJPL-09-2018-0048>.
- Haslam, S. A. – Reicher, S. – Platow, M. (2020) *The new psychology of leadership: identity, influence and power*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351108232>
- Haslam, S. A. – Reicher, S. D. (2016) The Politics of Hope: Donald Trump as an Entrepreneur of Identity, *Scientific American*, 0 19,
- Helms, L. (2005) *Presidents, prime ministers, and chancellors: executive leadership in western democracies*. Houndsmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230502918>
- Hetherington, M. J. – Nelson, M. (2003) Anatomy of a Rally Effect: George W. Bush and the War on Terrorism. *PS: Political Science and Politics*, 36(01), 37–42. <http://dx.doi.org/10.1017/S1049096503001665>.
- Hogg, M. A. (2001) A Social Identity Theory of Leadership. *Personality and Social Psychology Review*, 5 (3), 184–200. http://dx.doi.org/10.1207/S15327957PSPR0503_1.

- Hogg, M. A. – van Knippenberg, D. – Rast, D. E. (2012) The social identity theory of leadership: Theoretical origins, research findings, and conceptual developments. *European Review of Social Psychology*, 23 (1), 258–304. <http://dx.doi.org/10.1080/10463283.2012.741134>.
- Howell, J. M. – Shamir, B. (2005) The Role of Followers in the Charismatic Leadership Process: Relationships and Their Consequences. *The Academy of Management Review*, 30(1), 96–112. <http://dx.doi.org/10.2307/20159097>.
- Illés, G. – Körösiényi, A. – Metz, R. (2018) Broadening the limits of reconstructive leadership: Constructivist elements of Viktor Orbán's regime-building politics. *The British Journal of Politics and International Relations*, 20(4), 790–808. <http://dx.doi.org/10.1177/1369148118775043>.
- Jennings, W. (2020, március 30.) Covid-19 and the 'rally-round-the flag' effect. *UK in a changing Europe*. Elérhető: <https://ukandeu.ac.uk/covid-19-and-the-rally-round-the-flag-effect/>
- Karvonen, L. (2010) *The Personalisation of Politics: A Study of Parliamentary Democracies*. Colchester: ECPR Press.
- Kellerman, B. (2008) *Followership: how followers are creating change and changing leaders*. Boston, Mass: Harvard Business School Press.
- Keohane, N. O. (2010) *Thinking about leadership*. Princeton, N.J: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400836086>
- Kernell, S. (1997) *Going public: new strategies of presidential leadership*. Washington, D.C: CQ Press.
- King, A. (szerk.) (2002) *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic Elections*. Oxford University Press. <http://dx.doi.org/10.1093/0199253137.001.0001>.
- Kiss, B. (2016) Orbán, Vona, Gyurcsány. Politikai vezetők integrációs tevékenysége a migrációs válság idején. *Politikatudományi Szemle*, 25(3), 10–32.
- Körösiényi, A. – Patkós, V. (2017) Variations for Inspirational Leadership: The Incumbency of Berlusconi and Orbán. *Parliamentary Affairs*, 70(3), 611–632. <http://dx.doi.org/10.1093/pa/gsx004>.
- Lenz, G. S. (2012) *Follow the leader? how voters respond to politicians' policies and performance*. Chicago; London: The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226472157.001.0001>
- Lobo, M. C. (2014) Party and Electoral Leadership. In Rhodes, R. A. W. – 't Hart, P. (szerk.) *The Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford; New York: Oxford University Press., 363–375. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199653881.013.015>
- Lobo, M. C. – Curtice, J.(szerk.) (2015) *Personality politics? the role of leader evaluations in democratic elections*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199660124.001.0001>
- Lord, R. G. – Epitropaki, O. – Foti, R. J. – Hansbrough, T. K. (2020) Implicit Leadership Theories, Implicit Followership Theories, and Dynamic Processing of Leadership Information. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 7(1), 49–74. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-012119-045434>.
- Lord, R. G. – Maher, K. J. (1993) *Leadership and information processing: linking perceptions and performance*. London; New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203423950>
- Magalhães, P. C. (2020) Public Opinion and Executive Approval. In Andeweg, R. B. – Elgie, R. – Helms, L. – Kaarbo, J. – Müller-Rommel, F. (szerk.) *The Oxford handbook of political executives*. Oxford: Oxford University Press, 627–645. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198809296.013.25>
- Maurer, T. J. – Maher, K. J. – Ashe, D. K. – Mitchell, D. R. D. – Hein, M. B. – Hein, J. V. (1993) Leadership Perceptions in Relation to a Presidential Vote. *Journal of Applied Social Psychology*, 23(12), 959–979. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1559-1816.1993.tb01016.x>.
- McAllister, I. (2007) The Personalization of Politics. In Dalton, R. J. – Klingemann, H.-D. (szerk.) *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press, 571–588. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199270125.003.0030>
- McDonnell, D. (2016) Populist Leaders and Coterie Charisma. *Political Studies*, 64 (3), 719–733. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9248.12195>.
- Medvic, S. K. (2013) *In defense of politicians: the expectations trap and its threat to democracy*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203849729>
- Meindl, J. R. (1990) On leadership: An alternative to the conventional wisdom. *Research in Organizational Behavior*, 12, 159–203.
- Meindl, J. R. (1995) The romance of leadership as a follower-centric theory: A social constructionist approach. *The Leadership Quarterly*, 6(3), 329–341. [http://dx.doi.org/10.1016/1048-9843\(95\)90012-8](http://dx.doi.org/10.1016/1048-9843(95)90012-8).
- Meindl, J. R. – Ehrlich, S. B. – Dukerich, J. M. (1985) The Romance of Leadership. *Administrative Science Quarterly*, 30(1), 78–102. <http://dx.doi.org/10.2307/2392813>

- Meindl, J. R. – Pastor, J. C. – Mayo, M. (2004) Romance of leadership. In Goethals, G. R. – Sorenson, G. J. – Burns, J. M. (szerk.) *Encyclopedia of leadership*. Thousand Oaks, Calif: Sage Publications, 1347–1351. <https://doi.org/10.4135/9781412952392.n308>
- Metz R. – Árpási B. (2020) Miért sereglünk a vezetők köré, ha baj van? A koronavírus-járvány nemzetegyesítő hatása. In Böcskei B. – Körösényi A. – Szabó A. (szerk.) *Vírusba oltott politika. Világjárvány és politikatudomány*. Budapest: TK Politikatudományi Intézet- Napvilág Kiadó, 31–43.
- Metz, R. – Oross, D. (2020) Strong Personalities' Impact on Hungarian Party Politics: Viktor Orbán and Gábor Vona. In Gherghina, S. (szerk.) *Party Leaders in Eastern Europe: Personality, Behavior and Consequences*. Cham: Springer International Publishing, 145–170. https://doi.org/10.1007/978-3-030-32025-6_7
- Mueller, J. E. (1970) Presidential Popularity from Truman to Johnson. *American Political Science Review*, 64(1), 18–34. <http://dx.doi.org/10.2307/1955610>.
- Neustadt, R. E. (1991) *Presidential power and the modern presidents: the politics of leadership from Roosevelt to Reagan*. New York, NY: Free Press.
- Nye, J. S. (2008) *The powers to lead*. New York ;Oxford: Oxford University Press.
- Offermann, L. R. – Coats, M. R. (2018) Implicit theories of leadership: Stability and change over two decades. *The Leadership Quarterly*, 29(4), 513–522. <http://dx.doi.org/10.1016/j.leaqua.2017.12.003>.
- Pastor, J. C. – Mayo, M. – Shamir, B. (2007) Adding fuel to fire: The impact of followers' arousal on ratings of charisma. *Journal of Applied Psychology*, 92(6), 1584–1596. <http://dx.doi.org/10.1037/0021-9010.92.6.1584>.
- Pedersen, H. H. – Rahat, G. (2019) Introduction: Political personalization and personalized politics within and beyond the behavioural arena. *Party Politics*, 135406881985571. <http://dx.doi.org/10.1177/1354068819855712>.
- Pillai, R. – Williams, E. A. (1998) Does leadership matter in the political arena? Voter perceptions of candidates' transformational and charismatic leadership and the 1996 U.S. president. *The Leadership Quarterly*, 9 (3), 397–416. [http://dx.doi.org/10.1016/S1048-9843\(98\)90038-8](http://dx.doi.org/10.1016/S1048-9843(98)90038-8).
- Pillai, R. – Williams, E. A. – Lowe, K. B. – Jung, D. I. (2003) Personality, transformational leadership, trust, and the 2000 U.S. presidential vote. *The Leadership Quarterly*, 14(2), 161–192. [http://dx.doi.org/10.1016/S1048-9843\(03\)00008-0](http://dx.doi.org/10.1016/S1048-9843(03)00008-0).
- Platow, M. J. – Knippenberg, D. – Haslam, S. A. – Knippenberg, B. – Spears, R. (2006) A special gift we bestow on you for being representative of us: Considering leader charisma from a self-categorization perspective. *British Journal of Social Psychology*, 45(2), 303–320. <http://dx.doi.org/10.1348/014466605X41986>.
- Platow, M. J. – van Knippenberg, D. (2001) A Social Identity Analysis of Leadership Endorsement: The Effects of Leader Ingroup Prototypicality and Distributive Intergroup Fairness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(11), 1508–1519. <http://dx.doi.org/10.1177/01461672012711011>.
- Poguntke, T. – Webb, P. (2018) Presidentialization, Personalization and Populism. The Hollowing out of Party Government. In Cross, W. P. – Katz, R. S. – Pruysers, S. (szerk.) *The personalization of democratic politics and the challenge for political parties*. London; New York : Colchester: Littlefield International; ECPR Press, 181–197.
- Rahat, G. – Kenig, O. (2018) *From Party Politics to Personalized Politics?: Party Change and Political Personalization in Democracies*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198808008.001.0001>
- Rahat, G. – Sheafer, T. (2007) The Personalization(s) of Politics: Israel, 1949–2003. *Political Communication*, 24 (1), 65–80. <http://dx.doi.org/10.1080/10584600601128739>.
- Seijts, G. – Clercy, C. D. (2020) How Do Populist Voters Rate Their Political Leaders? Comparing Citizen Assessments in Three Jurisdictions. *Politics and Governance*, 8(1), 133–145. <http://dx.doi.org/10.17645/pag.v8i1.2540>.
- Shamir, B. (1992) Attribution of Influence and Charisma to the Leader: The Romance of Leadership Revisited. *Journal of Applied Social Psychology*, 22(5), 386–407. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1559-1816.1992.tb01546.x>.
- Shamir, B. (1994) Ideological Position, Leaders' Charisma, and Voting Preferences: Personal vs. Partisan Elections. *Political Behavior*, 16(2), 265–287. <https://doi.org/10.1007/bf01498880>
- Shamir, B. (2009) From Passive Recipients to Active Co-Producers: Followers' Role in the Leadership Process. In Shamir, B. – Pillai, R. – Bligh, M. C. – Uhl-Bien, M. (szerk.) *Follower-Centered Perspectives on Leadership: A Tribute to the Memory of James R. Meindl*. Greenwich, CO: Information Age Publishing, ix–xxxix.
- Skowronek, S. (1997) *The politics presidents make: leadership from John Adams to Bill Clinton*. Cambridge, Mass: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Steffens, N. K. – Haslam, S. A. – Reicher, S. D. (2014) Up close and personal: Evidence that shared social identity is a basis for the 'special' relationship that binds followers to leaders. *The Leadership Quarterly*, 25(2), 296–313. <http://dx.doi.org/10.1016/j.leaqua.2013.08.008>.

- Strömbäck, J. (2015) Mediatization. In Mazzoleni, G. (szerk.) *The International Encyclopedia of Political Communication*. Wiley, 1–9. <https://doi.org/10.1002/9781118541555.wbiepc124>
- Tajfel, H. (1974) Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, 13(2), 65–93. <http://dx.doi.org/10.1177/053901847401300204>.
- Tajfel, H. – Turner, J. (1979) An integrative theory of intergroup conflict. In Worchel, S. – Austin, W. G. (szerk.) *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole, 33–47.
- Tucker, R. C. (1995) *Politics as leadership*. Columbia: University of Missouri Press.
- Turner, J. C. – Hogg, M. A. – Oakes, P. J. – Reicher, S. D. (1987) *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford: Basil Blackwell.
- Uhl-Bien, M. – Riggio, R. E. – Lowe, K. B. – Carsten, M. K. (2014) Followership theory: A review and research agenda. *The Leadership Quarterly*, 25 (1), 83–104. <http://dx.doi.org/10.1016/j.leaqua.2013.11.007>.
- Uhr, J. (2014) Rhetorical and Performative Analysis. In Rhodes, R. A. W. – 't Hart, P. (szerk.) *The Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford ; New York: Oxford University Press 254–266. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199653881.013.013>
- Valgarðsson, V. O. – Clarke, N. – Jennings, W. – Stoker, G. (2020) The Good Politician and Political Trust: An Authenticity Gap in British Politics? *Political Studies*, 003232172092825. <http://dx.doi.org/10.1177/0032321720928257>.
- van Knippenberg, D. – Hogg, M. A. (2003) A Social Identity Model of Leadership Effectiveness in Organizations. *Research in Organizational Behavior*, 25, 243–295. [http://dx.doi.org/10.1016/S0191-3085\(03\)25006-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0191-3085(03)25006-1).
- Williams, E. A. – Pillai, R. – Deptula, B. – Lowe, K. B. (2012) The effects of crisis, cynicism about change, and value congruence on perceptions of authentic leadership and attributed charisma in the 2008 presidential election. *The Leadership Quarterly*, 23(3), 324–341. <http://dx.doi.org/10.1016/j.leaqua.2011.07.003>.
- Williams, E. A. – Pillai, R. – Lowe, K. B. – Jung, D. – Herst, D. (2009) Crisis, charisma, values, and voting behavior in the 2004 presidential election. *The Leadership Quarterly*, 20(2), 70–86. <http://dx.doi.org/10.1016/j.leaqua.2009.01.002>.